

STRESZCZENIE

Kamila Filipczyk, *Etos walki narodowyzwolenczej czeczeńskiej irredenty przełomu XX i XXI wieku. Studium pieśni*

Przedłożona rozprawa poświęcona jest czeczeńskiemu etosowi walki w utworach wybranych pieśniarzy i poetów czeczeńskich – przede wszystkim w pieśniach współczesnego barda Timura Mucurajewa (ur. 1976). Twórczość artysty, obejmująca blisko sto kompozycji, jest świadectwem literackim, muzyczną kroniką dwóch wojen czeczeńsko-rosyjskich toczonych w latach 1994–1996 i 1999–2009. Autorka rozprawy traktuje te utwory jako formę współczesnego eposu, odwołującego się do wielowiekowej tradycji pieśni czeczeńskiej – *illi*; jednocześnie wskazuje na ich funkcje charakterystyczne dla pieśni wojennej i patriotycznej. W obydwu perspektywach pieśni czeczeńskiej irredenty są narzędziem tożsamościowym, umacniającym ducha obrońców. Dzięki temu, że utwory te powstały w języku rosyjskim, są one również opowieściami o Czeczenach skierowanymi do Innych, ale też rodzajem wyrafinowanej broni psychologicznej, wymierzonej w żołnierzy imperium, za pomocą której bard dekonstruuje i burzy ideologię najeźdźcy. W literaturoznawczej analizie utworów uwzględniono szeroki kontekst antropologiczny, konteksty historyczne i kulturowe, zwłaszcza czeczeńską mitologię i etykę. Konteksty te są niezbędne w procesie „przekładu idei” – to wskazówki, dzięki którym można dotrzeć do ukrytych sensów czeczeńskich pieśni walki, przekazu przeznaczonego dla Swoich, którzy rozumieją ten przekaz znacznie głębiej niż Inni.

Rozprawa składa się z czterech rozdziałów. Pierwszy rozdział ma charakter wprowadzającego szkicu historycznego, w którym syntetycznie opisane zostały dzieje Czeczenii, ze szczególnym uwzględnieniem okresu dwóch wojen czeczeńsko-rosyjskich. Rozdział ten dostarcza faktograficznego kontekstu, koniecznego podczas analizy i interpretacji pieśni Mucurajewa i ukazanego w nich etosu walki. Trzy kolejne rozdziały to właściwa, analityczna, część dysertacji. Otwiera ją rozdział zatytułowany *Mit*, poświęcony toposowi wilka i związanym z nim motywom obecnym w czeczeńskiej pieśni. Ten kosmogoniczny i zarazem eschatologiczny obraz pełni kluczową rolę w *mythomoteur* Czeczenów. W strukturze niniejszej pracy wilczy mit to „myśl-matka”, która jest pogłębianą i rozwijaną w dalszych częściach rozprawy – jako „historia wzorcowa” powraca i aktualizuje się na różne sposoby w pieśniach omawianych w kolejnych rozdziałach. Rozdział *Duch* poświęcony jest czeczeńskiej duchowości i wybranym aspektom aksjologii, kodeksom etycznym wraz z najważniejszą z perspektywy niniejszej pracy *quonachallą* – kodeksem

rycerskim. Centralną kategorią, która stanowi punkt wyjścia dla rozważań na temat etosu w pieśniach, jest w tym rozdziale *marszo* – złożony koncept czeczeńskiej wolności, ściśle związany z innymi kategoriami łączącymi czeczeńską Tradycję z duchowością sufizmu. Ostatni rozdział poświęcony jest przestrzeni. Poprzez ukazanie czeczeńskiego centryzmu oraz pojmowania kategorii *sacrum* przedstawiona została specyficznie zmitologizowana „orientacja” Czeczenów w wymiarach przestrzeni świata. Rozdział ten stanowi próbę rekonstrukcji czeczeńskiego *imago mundi* oraz *imago patriae* konstruowanego w pieśniach walki. Punktem wyjścia dla tej analizy jest motyw sakralnego centrum, realizowany w obrazach gór, wież oraz miasta.

W procesie analizy stosowano metody hermeneutyczne, elementy krytyki mitograficznej oraz teorii postkolonialnej. Instrumentarium hermeneutyczne jest kluczowe w egzegezie ukrytych sensów analizowanej twórczości. Z kolei krytyka mitograficzna była szczególnie ważna ze względu na kategorię *sacrum*, która przenika czeczeńską duchowość oraz etos walki, aktualizując się w pieśniach Mucurajewa. Natomiast narzędzia krytyki postkolonialnej pozwalają wyodrębnić nie tylko dychotomie charakterystyczne dla sytuacji walki w wrogiem, ale także skomplikowane zależności łączące subalterna z hegemonem.

SUMMARY

Kamila Filipczyk, *The national-liberation struggle ethos of the Chechen irredentism in the late twentieth and early twenty-first centuries. A study of songs*

The dissertation examines the ethos of struggle presented in the musical and literary works of chosen Chechen bards and poets – first and foremost in the songs written by a contemporary bard Timur Mutsurayev (born 1976). The works of the Chechen artist are the literary testimony and musical chronicle of the two Russo-Chechen wars (1994–1996, 1999–2009). I consider these songs as contemporary epic poetry that refers to the traditions of the *illi* – Chechen oral literature. Mutsurayev’s compositions can be also considered as patriotic and war songs. In both perspectives they are the instrument of the subaltern identity, that strengthens the spirit of the homeland defenders. As the songs are written in Russian, they can be examined as stories about the Chechens, which are addressed to the *other*. Consequently, they function as a special psychological weapon against the soldiers of imperial Russia, that deconstructs the ideology of the invader. The literary analysis of Mutsurayev’s songs is accompanied by different anthropological contexts: the historical and cultural background, particularly Chechen mythology and ethics. These contexts are necessary in the “translation of ideas” and play an essential role in the process of exploring the overt and hidden meanings of the Chechen struggle songs. Some of these meanings are addressed only to the *self* who is able to understand them much more deeply than the *other*.

The dissertation consists of four chapters. The first chapter provides the historical background and factographic context that is necessary in the process of analysing and interpreting the literary images of the national struggle. Three subsequent chapters are the main analytical part of the thesis. The chapter titled *Myth* presents the wolf myth and “wolfish” motifs demonstrated in the Chechen songs. This cosmogonic and eschatological *topos* plays the key role in the Chechen *mythomoteur*. In the structure of this dissertation the wolf myth is the “mother idea” developed in the next chapters – as a “model story” the wolf myth re-actualizes itself in different ways in the struggle songs. In the chapter *Spirit* the main context of these songs is spirituality and ethics, the ethical codes. The central concept that organises this chapter is the concept of *marsho* – Chechen freedom, as well as such concepts as *yakh* and *quonakhalla* – the Chechen chivalric code. These categories combine the Chechen Tradition with the *Sufi* spirituality in a syncretic way, being the important part of the national-liberation ethos. In the last chapter I examine the concept of space in the Chechen songs. The specific orientation of the Chechens in the spatial dimensions of the world is

presented by analysis of the Chechen “centrism” concept and recognizing the *sacred*. This chapter is an attempt to reconstruct the Chechen *imago mundi* and *imago patriae* in the struggle songs, considering such motifs as the sacred centre, the mountains, the towers and the city.

In the literary analysis of the Chechen songs I used hermeneutic methods, mythography ideas and postcolonial theories. Hermeneutics plays the key role in the exegesis of hidden esoteric senses of analysed works. The mythographic approach was especially important due to the *sacred* that organises Chechen spirituality and the struggle ethos, in different ways demonstrating itself in the Mutsurayev’s works. On the other hand, the postcolonial context enables to examine dichotomous ideas, a noticeable feature of any conflict, and to consider the complex phenomenon of the anticolonial struggle – war between the subaltern and the hegemon and their relations.

РЕЗЮМЕ

Камиля Филипчик, *Этос народно-освободительной борьбы в песнях чечено-российских войн на переломе XX и XXI веков*

Настоящая диссертация посвящается теме этоса борьбы за свободу в творчестве чеченских бардов и поэтов – прежде всего в песнях современного артиста Тимура Муцураева (р. 1976). Наследие чеченского поэта составляет почти сто песен, написанных преимущественно на русском языке. Это музыкальная хроника двух войн между Чечней и Россией (1994–1999; 1999–2009) и одновременно литературное свидетельство, которое автор диссертации относит как к героико-эпическому жанру чеченских *илли*, так и к традициям военной и патриотической песни. В обеих перспективах композиции Муцураева являются важным инструментом национальной идентичности, укрепляющим дух защитников *Нохчийчоь* – Чечни. Несомненно, эти песни можно трактовать тоже как своего рода психологическое оружие, направленное на солдат империи, применяемое с целью деконструировать и разрушать идеологию агрессора. В исследовании учитывается широкий антропологический контекст произведений современного *илланчи*, исторические и культурные контексты, в том числе чеченскую мифологию и этику. Эти контексты необходимы в процессе герменевтического «перевода идей» – это координаты, с помощью которых можно постигнуть явные и скрытые значения чеченской песни борьбы, содержание, доступное для Других и для Своих.

Настоящая работа состоит из четырех глав. Первая глава имеет характер вступительного исторического эскиза, в котором синтетически описывается история Чечни, с особым учетом двух последних войн с Россией. Эта глава доставляет фактографический контекст, необходимый при исследовании песен Муцураева и представленного в них этоса борьбы за свободу. Три последующих главы составляют основную, аналитическую часть настоящей диссертации. Открывающая ее глава – *Миф* – посвящена топосу волка и связанным с ним мотивам чеченской песни. Этот космогонический и, в то же время, эсхатологический образ играет ключевую роль в *mythomoteur* чеченцев. В структуре работы «волчий миф» это основная идея, которая развивается в дальнейших частях диссертации как «образцовая история», она постоянно возвращается и актуализируется в анализированных текстах. Глава *Дух* посвящена чеченскому духовному миру – разным аспектам аксиологии, этическим кодексам, наиболее важным в контексте этоса борьбы, в том числе чеченскому

рыцарскому кодексу *кьонахалла*, ключевому с точки зрения темы данного исследования. Центральной категорией, которая составляет основу для анализа и интерпретации песен в этой главе, является *маршо* – сложный концепт свободы, тесно связанный с другими категориями, соединяющими чеченскую Традицию с духовным миром суфизма. Последняя глава посвящена пространству. Это попытка реконструкции чеченского *imago mundi* и *imago patriae* в песнях освободительной борьбы. С помощью категории чеченского центризма и категории *священного (sacrum)* в отношении к пространству, раскрывается специфически мифологизированная «ориентация» чеченцев в мире. Отправной точкой в процессе анализа является мотив священного центра, проявляющийся в поэтических образах гор, башен и города.

В процессе анализа принимались герменевтические методы, элементы мифологической критики и постколониальные теории. Герменевтический подход – ключевой в процессе экзегезиса скрытого содержания анализируемого творчества. Инструменты мифологической критики оказались особенно продуктивными в связи с мифом и категорией *священного*, пронизывающих чеченский духовный мир и актуализирующихся в песнях Муцураева. Постколониальные инструменты позволили автору выделить не только идейные дихотомии, характерны для ситуации борьбы с врагом, но и указать на сеть сложных отношений, связывающих *субалтерна* с *гегемоном*.